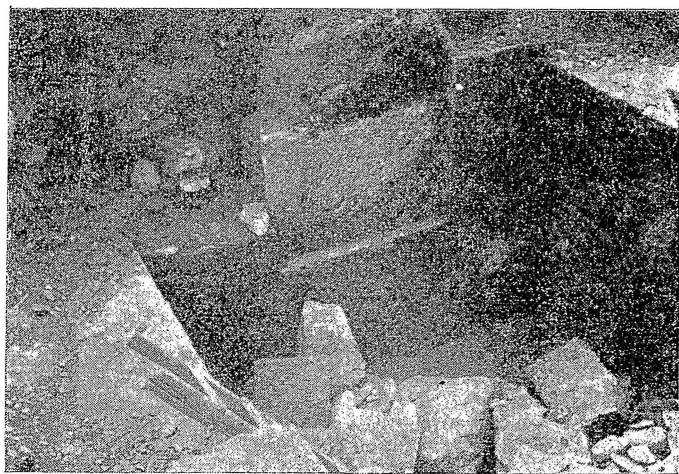

ИЗВЕШТАЈИ О ПРОУЧАВАЊУ ЈУЖНЕ СРБИЈЕ НА ТЕРЕНУ

МЕНАДА ИЗ ТЕТОВА

У пролеће 1933 године отворена је Тетову, у дворишту грађанина Абдул-Алима Уснијевића, Панчићева ул. бр. 7, занимљива архајска гробница. Захваљујући љубазности госп. Радослава Грујића, директора Музеја Јужне Србије, дала ми се прилика да, неколико дана после открића, обиђем налазиште. Гробницу су откопали сами в асници. Фотографије (сл. 1 и 2) показују какво смо стање затекли. Већ раније много оштећени споменик добио је нове повреде. Копачи су, на многим местима, порушили зид и полупали камени под.

Гробница је четвртастог облика, оријентисана је у правцу: север-југ; дуга је: 5.31 m; широка: 3.51 m; висока: 1.85 m; цела је од камена; била је покривена „лажним сводом“.¹ На јужној страни налази се плитка ниша затворена великим блоком (1.43×1 m), који је горе одломљен. Зидови су од жућкастог камена. Камен је сечен на правилне правоугаонике; ивице су му толико глатке да се на неким местима једва распознају саставци. Због горње конструкције квадрати су поређани у паралелне појасеве; на северној страни као да су ређани хотимице наизменично широки и танки слојеви квадера. Зид није везан малтером. Под је покривен каменим плочама.

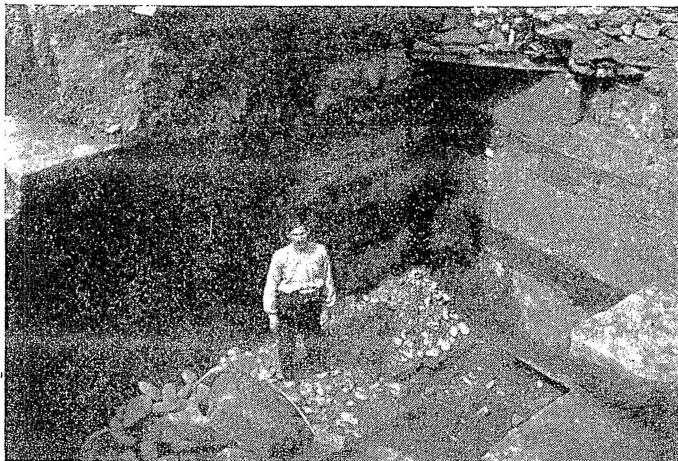
Сл. 1. — Гробница, југо-западна страна.

Према причању старијих грађана гробница је отварана већ пре педесетак година.² То ће бити свакако тачно, јер темељ Уснијевићеве куће, која је тада сазидана, лежи директно на пресеченом своду гробнице. Порушени део свода премошћен је дрвеном гредом, на којој је подигнут лабилни предњи зид куће. Због ове смеле конструкције власник није никако хтео да дозволи копање, чак ни чишћење откопаног дела гробнице. Било

¹ Немачки се ови сводови зову „Scheingewölbe; најпознатији су у микенским гробовима. Има их, иначе, у Италији, на Криму и у Малој Азији. Тетовској гробници најсличнији је т.зв. „Танталов гроб“ код Смирне. Упор. Fr. u. H. Miltner, Bericht über eine Voruntersuchung in Altsmyna, Österr. Jahreshefte, Bd. XXVIII, I, (1931) 152—56, сл 74—77. О типовима оваких гробница упор. Fritz Schachermeyr, Etruskische Frühgeschichte, Berlin, 1929, 90 и д., табла IV, сл. 2.

² Тада се, како тврде, у њој нашло много драгоцености, које су пренете у Цариград.

би, међутим, преко потребно да се ова гробница спасе од рушења и да се честито проучи. Копање би се морало наставити да се утврде тачне димензије детаља и да се открије pročеље с улазом. Копањем дужих ровова можда би се нашли и споредни простори, који су код гробница овога типа чести (сл. 3).

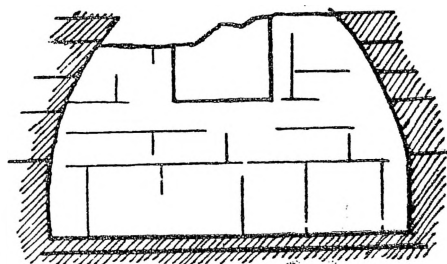

Сл. 2. — Гробница, северо-западна страна.

ста малих бронзаних плочица; можда делова војничке опреме. Налазачи су, из радозналости, већину ових плочица изломили (да виде од каквог су метала); неколико већих комада однесено је у Музеј (сл. 4).

Статуета је од бронзе, ливена је масивно; изгледа, да су на неким местима детаљи дотеривани гравирањем; цела је прекривена зеленом патином; оштећена је, можда, једино на палцу десне руке. Фигура је малих димензија, висока је: 9.4 cm, размак од пете леве ноге до палца десне ноге дуг је: 6.5 cm. Табани девојке проширени су нарочитом плочицом; о томе ћу касније говорити.

Статуета претставља девојку у енергично

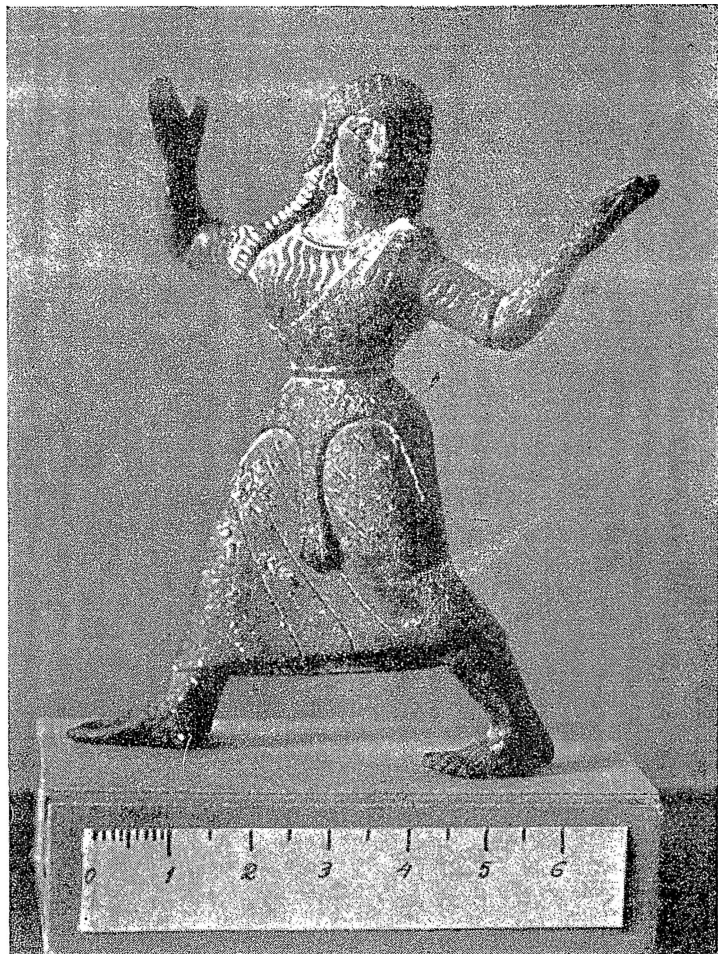
Сл. 3. — Пресек гробнице.

Сл. 4. — Бронзане плочице нађене у гробници.

размахнутом покрету (сл. 5). Труп је приказан фронтално, глава је окренута мало на десно, ноге и руке леже скоро у профилу. Десна рука окренута је према гледаоцу. Девојка, с уздигнутим рукама, жури, великим корацима, у правцу с десна на лево, осврћући се. Начин девојчина хода нарочито је занимљив — она је јако закорачила, ипак јој оба табана целом површином покривају под. Тело девојчино је масивно, труп јој је кратак, у раменима широк, танак у струку. Ноге су дуге и јаке, руке, према ногама, сувише танке. Глава, гледана с лица, има пун, овалан облик. Високо извијене обрве јако су пластично наглашене. Очи, означене једино капцима, имају

облик широке елипсе, скоро круга; једино што су спољашњи углови завршени шиљастим ивицама. Беоњача је глатка, зенице нису нацртане.³ Нос је прав, уста су мала, пуна, с једва уздигнутим крајевима. Брада је шиљаста, у средини вертикално засечена. У профилу се нарочито истиче заједничка равна линија чела и носа. Уши су, као често у архајској уметности, сувише високо и далеко од лица, скоро на затиљку.⁴ Девојчина коса је дуга, пада низ леђа све до струка; јако је стилизована; вертикалне паралелне линије означавају дуге праменове,⁵ док хоризонталне цртице треба да прикажу таласasti облик косе.⁶ Девојка носи дијадем, начињен од косе, са кога се спушта, са сваке стране, по један увојак испред ушију.⁷ Она је у трчању замахом главе покварила своју компликовану фризуру. Увојци испред ушију забачени су на потиљак; један дугачки прамен пао јој је преко рамена на десну руку.

Сл. 5. — Тетовска статуета.

Девојка је обучена у хитон; није јасно да ли је преко хитона пребацила још и оплећак, који јој допире до појаса.⁸ Горњи део одеће ситно је набо-ран таласастим линијама.⁹ Разрез око врата порубљен је. Шав на горњем делу рукава само је овде онде прихваћен, тако да су на непришивеним местима рупице остале као украс. Доњи део хаљине украшен је ретко цртаним борама, које се као лепеза шире с бутине десне ноге преко целе предње површине хитона. Преко доње хаљине девојка носи — као небрис — пантерску кожу са концентричним круговима. Два бацака с пантерским шапама пребачена су преко левог рамена,

³ Исте су такве очи на статуети ратника из Додоне. „Die Ränder der Augenlieder sind mit dem Stichel zu grosser Schärfe nachgearbeitet, der Augenapfel ist ganz glatt gelassen.“ R. Kerkul v. Stradonitz u. H. Winnefeld, *Bronzen aus Dodona*, Berlin 1909, 13.

⁴ E. Pfuhl, *Malerei und Zeichnung d. Griechen*, München, 1923, I, 215.

⁵ Такав увојак зове се *δωταλγξ* (Callim. frgm. 22) PWRE, s. v. Haartracht.

⁶ C. Praschniker, *Bronzene Spiegelstütze im Berl. Antiquarium*, *Österr. Jahreshefte*, XVIII (1915), 57 и. д.

⁷ Ови увојци зову се *παρωτίδες* (Poll. II, 28) PWRE I. с.

⁸ Менаде на атичким зделама носе веома слично одело. Тамо се може јасно разабрати да имају на себи преко хитона пребачен оплећак. Упор. *Corpus vasorum antiquorum*. Great Brit., fasc. 2 Brit. Mus. fasc. 2, III, H, 1, pl. 20, 2a. Иначе о овом питању: E. Pernice, код Gercke-Nordens (3 изд.) II, 1, 42 и д.

⁹ Сличне су боре на хитону бронзане статуе, која претставља хоплита тркача, из прве половине V-тог в., сада у музеју у Халмиросу (у Тесалији). Упор. *Ἀρχαιολογική Ἐφημερίς*, 1925—26, 187—9.

док друга два падају као украс преко доњег дела хаљине, један однапред други одостраг. Кожа је иначе сасвим стилизована, изгледа као оклоп око тела. Девојка је опасана прстенастим појасом (сл. 6).

Према пантерској кожи могла би тетовска фигурина бити Артемида или Менада. Ипак је тешко веровати да статуета претставља Артемиду, јер је девојка у трку, она се осврће у натраг, а тако се у старијој грчкој умет-

Сл. 6. Тетовска статуета (с леђа).

ности није обично приказивала богиња лова и „господарица животиња“ (πότνια θηρών).¹⁰ Зато је највише вероватно да је наш кип Менада, која бежи пред Силеном; овакав мотив се безброј пута понавља у керамичком сликарству.¹¹ „Бег“ Менаде пред Силеном је само једна „фигура“ из њихове заједничке игре; због тога се покрети наше статуете пре могу назвати огром него ли трчањем.

Већ раније сам споменуо да статуета има на свакој нози уз табан причвршћену плочицу, која је мало савинута на горе (сл. 7). По овом детаљу може се одредити за што је била статуета употребљена. Савинуте језичице на ногама показују, наиме, да је кипић стојао на некој косој бази, вероватно на косом рубу какве бронзане посуде.¹² Овако искривљено подножје има и позната статуета хоплита из Додоне, који је по свој прилици био исто тако ивични украс неког суда.¹³

¹⁰ Како су изгледали кипови Артемиде у доба кад је наша статуета рађена најбоље показује такозв. „Артемида Даидалеја“. Упор: К. А. Neugebauer, *Antike Broncestatuetten*, Berlin, 1921, 43 и д. сл. 18, 19. Упор. и занимљиву статусту Артемиде на хидрији у: *Arch. Anzeiger*, 1925, col. 183 и д.

¹¹ На пр. у: *Corp. vas. antiq.*, France, fasc 1, Louvre fasc 1, III H. d., pl. 2, 3, нарочито fig. 11; France 3, Louvre 3, III H. e., pl. 10. fig. 6; Great Britain 2, Brit. Mus. 2, III H. e., pl. 20 fig. 2a.

¹² О пореклу ових ивичних фигура (Randfigure) не зна се ништа одређено. Најстарији примерци су статуете на рубовима трножаца. Највише се оваквих украса налази у Јужној Италији. Упор. Н. Th. Bossert, *Geschichte des Kunstgewerbes*, Bd. V (ed. 1930): A. Ippel, *Das griech. Kunstgewerbe*, 212, 213 сл. 1 и 2 и: *Arch. Anzeiger*, 1923/24, col. 302—326.

¹³ *Bronzen aus Dodona* 13 и д.

на бронзаном кратеру¹⁴ (сл. 8). Додонска ситна пластика уопште је јако сродна статуетама нађеним у нашим јужним крајевима. Тако су коњаници са требенишког кратера (из гроба откопаног 1930 г.) скоро идентични с додонским коњаницима код Карапаноса.¹⁵ И додонска тркачица много личи на призренску статуету тркачице, која се сада налази у Британском Музеју.¹⁶ Но и осим ових сличности између наших налазишта и Додоне, споменути додонски Силен је и сам по себи, по свом стилу и по ритму гестова, најближи пандан тетовској Менади.¹⁷

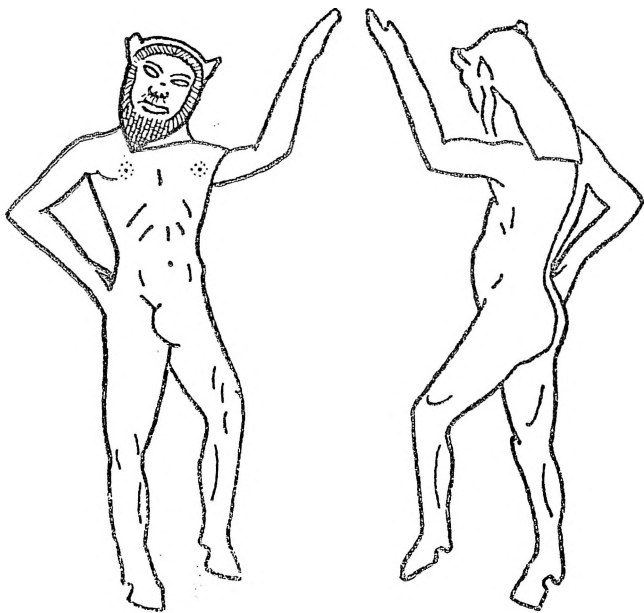
Статуете Менаде и Силена чести су украси на металном посуђу. Велики јонски кратер из VI-ог в., сада у Британском

Музеју,¹⁸ има на поклопцу Менаду и Силена. Слична група, опет јонског порекла, из краја VI-ог в., чува се у Метрополитен музеју у Њу-Јорку.¹⁹ Но ово су несумњиво стилски развијеније групе од оне из које потиче наша Менада.

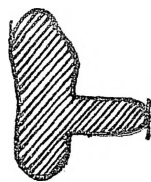
По своме ставу она би највише приличила у распоред групе Менаде и Силена из Напуљског Музеја²⁰ (сл. 9). Само се по скици у Ренаку, нажалост, не може сигурно разабрати каквог је стила и из ког је времена ова група. Још најсигурније податке за реконструкцију наше групе даје старија македонска нумизматика.

Статери града Лете, и уопште

новци трачко-македонских племена, из доба око 520—480, носе на аверсу најчешће слике Силена и Менаде. Сцене варирају. На старијим примерцима Силен јури за Менадом и покушава да је помилује по подбратку (сл. 10).²¹

Сл. 8. — Силен из Додоне.

Сл. 7. — Скица ноге с плочицом на табану.

¹⁴ О додонском Силену постоји опширна литература: С. Carapanos, *Dodone et ses ruines*, Paris, 1878, planche IX 1, 1 bis: Satyre ithyphallique dansant; мој цртеж је према бакорезу у Карапаноса. Да је Силен ивична фигура упор. Bronzen aus Dodona, 15. О пореклу Силена: К. А. Neugebauer у: *Forschungen und Fortschritte*, 1931, nr. 14, 192 и д. и Н. Вулић у Гласнику Скопског Научног друштва, књ. XI, (1931), 36.

¹⁵ Н. Вулић, Један нов гроб код Требеништа, Гласник Скопског Научног друштва, књ. XI (1931), 22—24, сл. 33—34; Н. Vulić, Ein neues Grab bei Tr., *Österr. Jahreshefte*, Bd XXVII (1931) I, сл. 32—34, табла I; Carapanos, о. с. planche XIII, fig. 1.

¹⁶ Обе су тркачице на истој табли код: W. Lamb, *Greek and Roman Bronzes*, London 1929, plate XXXIII a, b; О призренској статуети упор. Н. В. Walters, *Catalogue of the Bronzes...* in the British Museum, London 1899, 19, pl. III, № 208, једино Walters наводи порекло: Prizrend (?) Albania.

¹⁷ Једино што копита дод. Силена чине сметњу нашој комбинацији. Тет. Менада је, као што ће се касније видети, коринтског порекла, а у уметности Пелопонеза Силени имају људске ноге (упор. Н. Bulle, *Die Silene in der archaischen Kunst der Griechen* 1—15). Међутим Хајгебауер и Вулић (о. с. 36), с правом, истичу, да дод. Силен можда ипак потиче из Коринта.

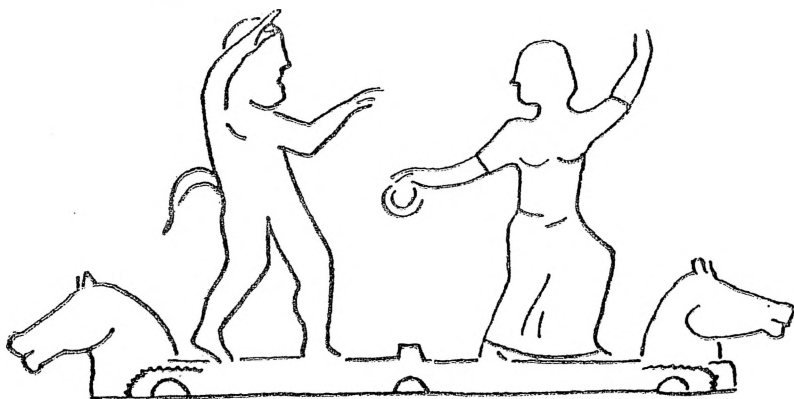
¹⁸ J. Sieveking, *Antike Metallgeräte*, 6, табла 1.

¹⁹ G. M. A. Richter, *Greek, Etruscan and Roman Bronzes*, The Metropolitan Museum of Art, New-York, 1915, 42—43, сл. 61.

²⁰ Sal. Reinach, *Répertoire de la statuaire grecque et romaine*, IV, 317, 2, по: Ruesch, *Guida illustrata del Museo Nazionale di Napoli*, Napoli, 1908, 357, fig. 82. Ову књигу нисам могао прибавити. — Скицу доносим према Ренаку.

²¹ Слика је из каталога О. Хелбинга из Минхена (за јан. 1930), бр. 173. О сличним призорима на новцу трачког цара Бергеја (*Βεργατος*) из сса 400—350 г. пре Хр. упор. Н. А. Мушмовъ, *Монетитѣ на тракийскитѣ царе*, София 1927, 207, 208, табла I, сл. 36, 37.

На млађем новцу Силен држи Менаду у крилу, а она се брани. Исте слике има и новац с острва Тасоса, који је био, као што је већ одавно познато, раширен и дубоко по унутрашњости Балканског полуострва. Ови примери из нумизматике јасно показују, да је статуарна група Менаде са Силеном била у VI-ом в. на Балкану добро позната. Према материјалу, који ми је на расположењу, чини се да је сцена Менаде са Силеном постајала временом све слободнија и ласцивнија. Тетовска Менада, још сасвим одељена од Силена, претставља, дакле, старију, децентнију варијанту мотива. Реконструкција групе с нашом Менадом изгледала би отприлике овако: (сл. 11) Обе статуе стојале су, свакако, на горњем рубу каквог бронзаног кратера. Оваква група, по својем мотиву и прилици као украс суду за мешање вина.²²

Сл. 9. — Група из напуљског музеја.

цијама и по стилским детаљима зависна од старије грчке пластике. Њен стас показује све типичне особине пелопонеских фигура. Е. Ланглоц, један од најбољих познавача старе грчке пластике, овако ређа особине архајских дорских статуа: „Es ist der gleiche hagere Bau mit langen Schenkeln, kurzem Rumpf, und hochstehender Brust, die gleiche ovale Schädelform, die gleiche Haltung mit eingezogenem Kreuz, kaum sich herausgewölbendem Bauch und knappem Gesäss.“²³ По овом цитату јасно се види, да се пропорције наше статуе потпуно слажу с каноном старије пелопонеске школе. А што се тиче њеног става и положаја у простору, она скоро сасвим излази из оквира типичних архајских скулптура. Наша статуета није, наиме, ни фронтални кип, нити је непомична; напротив, она се живо креће. Према томе тетовска Менада спада међу ретке архајске статуе „које пролазе поред гледаоца“ и које немају много веза са традиционалном, фронталном, пластиком.²⁴ Њен положај у простору показује, да је она рад новијег стила. Десна рука, окренута према гледаоцу, енергично задире у простор пред њом; овај гест показује да је статуета — истина у скромној мери — ипак замишљена у тродимензионалном ставу.

Цела тетовска статуета, са својим широким покретима, одаје већ на први поглед своје порекло — она је настала према цртежу с вазâ; и њен мотив је, у основи, оданде позајмљен. Горњи део тела en face чудно је насађен на ноге које стоје у профилу; то је типично за цртеже у керамици.²⁵

Сл. 10. — Статер града Лете.

²² J. Sieveking, o. c. 6.

²³ E. Langlotz, Frühgriechische Bildhauerschulen, Nürnberg, 1927, 92.

²⁴ W. Deonna, L'attitude du repos dans la statuaire de la Grèce archaïque, Rev. archéol., V Ser., t. XXXIV (juillet — déc. 1931), 87.

²⁵ Овај комбиновани начин гледања, који много потсећа на египатску уметност, зову Немци „kombinierte Ansicht“. Упор. G. v. Lücken, Archaische griechische Vasenmalerei und Plastik, Athenische Mitteilungen, Bd. XLIV (1919), 128, 142, 145.

Упоредивање наше статуете са савременим сликарством вазâ даје занимљиве резултате. Стас фигуре, профил лица (сл. 12, облик очију и уста и начин чешљања јасно показују да статуета припада дорској, свакако коринтској, школи архајског доба.²⁶ Нарочито истакнут дијагонални правац покрета наше Менаде много потсећа на коринтски стил „црних фигура“²⁷

Међу споменицима архајске ситне пластике најближе су паралеле тетовској Менади требенишке и додонске бронзе. Нашој статуети су по стилу

Сл. 11. — Реконструкција групе с тетовском Менадом.

највише сродни коњаници с великог требенишког кратера.²⁸ Сличности су многобројне. У првом реду упада у очи, да је и став споменутих требенишких фигура преузет са слика на вазама (трупови и главе коњаника окренути су гледаоцу, док су ноге и коњи у профилу). Осим тога, исте су и пропорције стаса. Лице, мала насмејана уста и скоро округле очи требенишких јахача јако потсећају на Менадину главу; начин како је обрађена коса требенишких коњаника и наше статуете слаже се до најситнијих детаља.²⁹

Све се више утврђује мишљење, да су требенишке бронзе коринтског порекла.³⁰ А и тетовска Менада сигурно припада дорској уметности; све споменуте њене сличности с керамичним сликарством упућују на Коринт. Тако би и све сличности између требенишке пластике и тетовске Менаде потицале из њиховог заједничког порекла. На тетовској Менади, као самосталној пластици, још јаче се истичу дорске (коринтске) особине него ли на требенишким рељефима.

Нажалост, не стоји ми на расположењу велик компаративни материјал за датирање наше Менаде. Због близине налазишта, спомињем на првом месту

²⁶ За стас и држање: Langlotz, I. с.; E. Pfuhl, o. с. 216; за профил: Pfuhl, o. с. 214; за очи и уста: Pfuhl, o. с. 215, G. v. Lücken, o. с. 53; за начин чешљања: Langlotz, o. с. 92: „Lakonische Tracht tragen sie mit der langen Locke vor dem Ohr...“; Corpus vasorum: France 1, Louvre 1 III D. с. pl. 3, fig. 5, pl. 4, fig. 1.

²⁷ Pfuhl, o. с. 215.

²⁸ Н. Вулић, I. с.

²⁹ Н. Вулић, o. с. 20, опис прве фризура коњаника.

³⁰ Осим споменутих чланака Н. Вулића, исто тврди: B. Filow, Die archaische Nekropole von Trebenische, Berlin 1927, мени неприступачно; C. Praschniker, Zu den neuen Funden von Tr., Österr. Jahreshfte, Bd. XXVII (1931) I, 106—114; K. A. Neugebauer u: Forschungen und Fortschritte, 1931, nr. 14, 192 и д.

тркачицу из Призрена, сада у Британском Музеју.³¹ Ова је статуета нешто млађа од тетовске, финијих је пропорција и више еластична. Нарочито упада у очи положај њене десне ноге, која се само прстима додирује земље. По стасу и по начину хода нашој је Менади ближа тркачица из Додоне. И она ступа тешким кораком, не савијајући табане.³² Њена коса је старински, пажљиво, симетрично распоређена, док су увојци тетовске Менаде — због трчања — сасвим у нередy. Овај реалистични детаљ на тетовској статуети важан је ослонац са датирање. По њему се види, да је Менада нешто млађа од додонске статуете. W. Lamb³³ датира додонску тркачицу у другу четврт VI-ог века, а призренску у трећу четвртину VI-ог в. По овој хронолошкој скали спадала би тетовска Менада у деценије око 530—520 пре Хр., те би, према томе, и по времену била јако блиска налазима у Требеништу. На то нас, усталом, упућује већ и директна компарација требенишких коњаника с нашом Менадом.

Сл. 12 — Профил Менадине главе.

Међу архајским статуетама бечког Историјско-уметничког Музеја налази се један „Аполон“ који је много сродан тетовској фигури.³⁴ Он изгледа због свог фронталног става старији, иначе је скоро истих пропорција. Сличност је нарочито велика у једном детаљу — на оба кipa су прсти на ногама пластично извајани, док су на рукама означени оштрим паралелним засецима у равну подланицу. То се види и код додонског Силена. Инвентарска ознака „Аполона“ — да потиче из Атине

— према изјави предусретљивог госп. Др. Ајхлера, кустоса збирке, није тачна. Статуета је купљена у Атини г. 1878; а где је нађена, није познато.

Наша Менада настала је према мотивима сликарства с ваза. Таквих архајских статуета нема много. Њина важност је, међутим, велика, јер се преко њих уносио живи покрет у монументалну пластику Грка.³⁵ Нема ни много типова статуета ове врсте; најчешћи су кипови: Зевса с громом, Нике у лету, хоплитâ, атлетâ, тркачица и Силена. G. v. Lücken, расправљајући опширно о ситној пластици овога типа, наводи само једну статуету играчице, сада у Лувру, и то из почетка V-ог века (слика 13). Он је наводи као најстарији тип играчице у архајској уметности. По његову мишљењу, није се, пре V-ог века, ни могао појавити — према општем стању стилског развоја — овакав мотив у пластици. Тетовска менада, међутим, јасно показује, да је лик играчице пренесен са керамичког сликарства у кипарство најкасније у последњим деценијама VI-ог века. Тако ова статуета, иако је продукт уметничког заната, има знатну важност као докуменат за хронологију развоја старије грчке пластике.

Сл. 13. — Играчица из Лувра.

³¹ W. Lamb, I. c. и B. Walters, I. c.

³² Слика у: W. Lamb, I. c. Овакав начин хода често се срета на вазама коринтског и атичко-коринтског стила. Упор.: Corpus vasorum, France 9, Louvre 6, III C. a. pl. 3 fig. *1, *2; E. Pfuhl, o. c. III Bd., 50, 211. Исти такав начин хода види се и на неким атичким рељефима из средине VI-ог в. Österr. Jahreshfte XII (1909), 298, сл. 152.

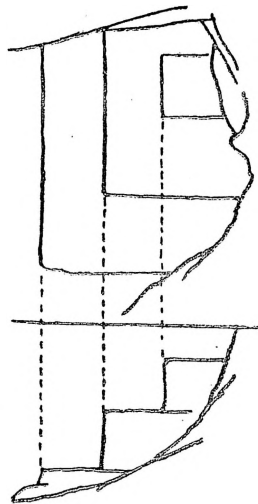
³³ W. Lamb, o. c. 98, прим. 1.

³⁴ Статуета се налази у дворани XV, опм. X, бр. 923; публиковао ју је R. Schneider у: Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des Allerh. Kaiserhauses, III Bd, Wien 1885, 1—3, табла I.

³⁵ О овом проблему G. v. Lücken, o. c. глава 6: Das Aufkommen der Bewegung in der Plastik,

Требенишка некропола изазвала је у науци велико изненађење. Нико до тада није помишљао, да је и у архајском периоду грчка уметност имала толику експанзивну снагу и према унутрашњости Балканског полуострва. Ископавања у Тесалији,³⁶ у Требеништу и овај налаз у Тетову пружају сасвим нове податке за упознавање старије грчке уметности. За Требениште се испрва мислило да је гробље грчких најамника, који су служили на далеком северу. Касније се показало, да су то грбови аутохтоног становништва. Тетовска Менада, и још више гробница у којој је нађена, показују, да је граница грчког утицаја у архајском периоду ишла још много даље од Требеништа, за неких 90 километара северније. Тешко је рећи одакле су се ови предмети уметничког заната извозили. Према досадашњим налазима изгледа, да су за унутрашњост Балкана — у VI-ом в. — највише радили пелопонески мајстори.³⁷

Тетовски налаз врло је важан за археолошко проучавање Јужне Србије. Богатство требенишке некрополе смештено је у грбовима много примитивније конструкције. Можда је и ова тетовска гробница некада чувала многобројне предмете велике вредности. Можда су приче тетовских грађана о драгоценостима, које су — тобоже пре педесет година — однесене из Тетова у Цариград, бар донекле тачне. У долини Тетовске Бистрице, изнад нове електричне централе, налази се стрми брежуљак Хисар. На њему се очувало доста зидина, највише из турског периода, али на најстрмијим местима брега, где се земља одронила, распознају се остаци добро грађених зидова, који можда потичу од архајског града (сл. 14). Зато се намеће питање — да није тетовска гробница само случајно пронађени остатак некрополе неке веће насеобине, која је имала своју тврђаву на Хисару?

Сл. 14. — Скица зида на Хисару.

С. Радојичић.

RÉSUMÉ

Eine Mänade aus Tetovo

Im Frühjahr 1933 wurde in Tetovo, westlich von Skoplje, eine archaische Grabkammer aus Stein aufgedeckt. Sie ist von Nord nach Süd orientiert und besitzt viereckigen Grundriss. Die Dimensionen sind: Länge 5·31 m, Breite 3·51 m; von der Höhe ist noch 1·85 m erhalten. Die Grabkammer war mit einem Scheingewölbe überdeckt, u. zw. mit linear vorkragenden Steinen (Abb. 1—3). An der Südseite befindet sich eine Nische, die mit einer grossen Quader vermauert ist (gegenwärtige Dimensionen 1·43 × 1 m). Die Grabkammer war schon früher geöffnet worden, angeblich vor ca 50 Jahren, wobei zahlreiche wertvolle Funde gehoben worden sein sollen.

Gelegentlich der neuerlichen Freilegung in diesem Frühjahr fand sich eine weibliche Bronzestatuetten von 9·4 cm Höhe (Abb. 5—6). Aus den seitlich an den Fusssohlen angebrachten Zapfen ist ersichtlich, dass es sich hier um die Randfigur

³⁶ У. Béquignon, *Études Thessaliennes*, Bull. de Corr. Hell., LVI (1932, I), 179 и д, говори о статуети хоплита из Ктурија, закључује: „L' hypothèse d' un atelier du Péloponèse exportant ses produits dans la Grèce du Nord au VIe siècle ne semble pas infirmée“. О сличности археолошких налазишта у Тесалији и Македонији: 'Α. Δ. Κεραμόπουλλος, 'Η αρχαϊκή νεκρόπολις τοῦ Τρεβενίστου παρὰ τὴν λίμνην τῆς Ἀχρίδος, у: 'Αρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, 1927—28, 83.

³⁷ У Требеништу се налазе и предмети атичког експорта. Упор. Н. Вулић, Нови грбови код Требеништа, Споменик LXXIV, II разр. 59, Београд 1933, 27 и д., сл. 53—56.

eines Bronzegefäßes handelt (Abb. 7). Die Statuette stellt jedenfalls eine Mänade dar, die vor einem Silen flieht. Auf Grund der Gruppe der Mänade mit dem Silen im Neapler Museum (Abb. 9) und nach Bildern auf Münzen unbestimmter trakisch-mazedonischer Stämme aus der Zeit von 520—480 v. Chr. (Abb. 10) wird der Versuch unternommen, die Gruppe zu rekonstruieren (Abb. 11). Als nächstliegende Ergänzung wurde der dodonische Silen (Abb. 8) genommen. Unsere Statuette wird in die Zeit um 530 v. Chr. datiert. Als Vergleichsmaterial dienen die Kleinplastiken von Trebenište, Prizren und Dodona. Nach den Proportionen und analogen Vasenbildern zu schliessen, dürfte unsere Statuette peloponnesischen — vielleicht korinthischen — Ursprungs sein. Die Mänade von Tetovo, die nach Motiven in der Vasenmalerei entstanden ist, ist heute jedenfalls eine der ältesten plastischen Darstellungen dieser Begleiterinnen des Dionysos. Die Statuette im Louvre (Abb. 13) aus dem Anfang des 5. Jahrh. v. Chr. galt bis vor kurzem als die älteste Darstellung der tanzenden Mänade in der archaischen griechischen Kunst. Die Mänade von Tetovo zeigt nunmehr, dass dieser Typus spätestens schon in den letzten Dezennien des 6. Jahrh. v. Chr. von der Vasenmalerei in die Rundplastik übertragen worden ist. Unsere Statuette beweist ferner, dass wir die Grenze des griechischen Imports im 6. Jahrh. viel weiter ins Innere der Balkanhalbinsel verlegen müssen, als man bisher glaubte, u. zw. ungefähr 90 km nördlich von Trebenište.
